

נספח 5 מטבעות 'יהודה השבויה' שנטבעו בקיסריה (71-81 לסה"נ)

מטבעות 'יהודה השבויה' נטבעו בקיסריה על רקע מאורע מכריע בתולדות עם ישראל, והגם שטובעיהם היו רומאים, כללנו את הדיון בהם כאן - בשל חשיבות המאורע. את ניצחונם על יהודה והרס ירושלים, בשנת 70 לסה"נ, חגגו הרומאים בדרכים אחדות: בתהלוכת ניצחון מפוארת ברחובות רומא, בהקמת פסלים ומצבות ניצחון ובהטבעת מטבעות מיוחדים.

הרומאים טבעו במיטבעה של רומא ובמיטבעות העזר בלוגדונום ובמקומות אחרים כמות מרשימה של מטבעות זהב, כסף וברונזה, שנועדו לפרסם ברבים את ניצחונם על יהודה. היה זה נוהג מקובל ברומא לטבוע מטבעות כדי להאדיר ולפרסם את ניצחונותיהם, ובאותם ימים היו המטבעות האמצעי היעיל ביותר להפיץ מידע ברבים - במהירות ובתפוצה מרבייה. כך גם ביהודה - על מטבעות אלה מופיעות כתובות ודמויות המסמלות את ניצחון רומא: יהודייה יושבת אבלה או ניצבת כשידיה קשורות לפניו; שבויה יהודי שידיו קשורות לאחוריו ובגדו העליון נלקח ממנו, הקיסר בעמידת ניצחון גאה, ויקטוריה אלת הניצחון, כני שלל ועוד. אפילו תיאור תהלוכת הניצחון, המתוארת על שער טיטוס המפורסם שהוקם להנצחת מאורע זה, טבוע על מטבע זהב. הכתובות על מטבעות רומיים אלה הם ברומית, בעיקר IVDAEA CAPTA ('יהודה הלכודה' או 'השבויה'), DEVICTA IVDAEA ('יהודה המנוצחת'), DE IVDAEIS ('[השלל] של היהודים'), TRIVMP[H] AVG ('ניצחון הקיסר') ועוד. מטבעות 'יהודה השבויה' נטבעו בכמות מעוררת השתאות בכלל המטבעות הרומיים ובהשוואה לניצחונותיהם על עמים אחרים בפרט, כאילו הניצחון על יהודה היה החשוב מכל ניצחונותיהם - אין ניצחון אחר שהונצח במטבעות כה רבים כמו זה על יהודה. קשה להסביר תופעה זו, שהרי היו לרומא אויבים גדולים וחזקים בהרבה מיהודה, והמלחמות נגדם גררו מאמצים וקרבות בקנה-מידה רחב יותר, וגם מהם חזרו עטורי ניצחון. אפשר מאוד שהיתה זו הנטייה האישית של אספסיאנוס וטיטוס לטבוע מטבעות ניצחון, מה עוד שהיה זה למעשה הניצחון הרציני היחיד בימי שלטונם. יש המציעים אף הצעה מרחיקת לכת, כאילו לניצחון זה היתה משמעות נוספת: ניצחון על התגברות השפעה המונוטאיסטית, שממנה חרדו ברומא: ליהודים ולנוצרים בתקופה זו נודעה השפעה הולכת וגוברת ברומא, שיעוררה דאגה בעיקר בקרב האצולה - והניצחון על יהודה הוכיח כביכול את עליונות הגניוס הרומי הפגאני על הרעיון המונוטאיסטי. מרבית החוקרים פוסלים הצעה זו בטענה שלמיפגש בין המונוטאיזם לדת הרומית לא היתה אז השפעה כה גדולה. בחרנו להציג כאן מדגם ממטבעות 'יהודה השבויה' הרומיים שלא נטבעו בארץ. מטבעות אלה נטבעו כאמור בזהב, כסף וברונזה, בעריכים שונים - לעומת אלה שנטבעו בארץ בברונזה בלבד.

מטבעות 'יהודה השבויה' שנטבעו ברומא או במיטבעות העזר שלה:

כל הכתובות על מטבעות אלה הן ברומית. על-פי הנטייה הרומית לתאר תכונות ועמים בהאנשה (פרסוניפיקציה), הרי האישיה המופיעה על המטבע היא יהודה.

א פנים: ראש אספסיאנוס לימין; כתובת: IMP CAESAR VESPASIANVS AVG TR P

('אימפרטור קיסר אספסיאנוס אוגוסטוס, בעל כוח טריבון').

גב: הקיסר במרכבה בתהלוכת הניצחון, לפני המרכבה - שבויה יהודי; כתובת:

TRIVMP[H] AVG ('ניצחון הקיסר').

דינר זהב, נטבע בלוגדונום (היום - ליון שבצרפת) בשנת 70 לסה"נ.

יהודי ויהודייה המסמלים את יהודה
מקבלים בכניעה את הקיסר המנוצח טיטוס.
מטבע 'יהודה השבויה' שנטבע ברומא בשנת 72 לסה"נ

1 מטבעות 'יהודה השבויה' שנטבעו ברומא ובמיטבעות העזר שלה מתוארים בכל הספרות הנומיסטית בין המטבעות הרומיים, כגון בקטלוג החשוב של המטבעות הרומיים באוסף המוזיאון הבריטי: *Coins of the Roman Empire in the British Museum*, II London, 1930
ראה גם: H.B. Brin, *Catalogue of Judaea Capta Coinage*, Minneapolis 1986

ב פנים: ראש אספסיאנוס לימין; כתובת: IMP CAESAR VESPASIANVS AVG
(אימפרטור אספסיאנוס אוגוסטוס).

גב: יהודייה יושבת אבלה לרגלי עץ תמר, ידיה קשורות לאחור; כתובת:
IVDAEA (יהודה).

דינר זהב (וכזה גם דינר כסף), נטבע ברומא בשנת 70/71 לסה"נ.
ג פנים: כמו מטבע ב.

גב: יהודייה יושבת אבלה לרגלי כן שלל; כתובת: IVDAEA (יהודה).
דינר זהב (וכזה גם דינר כסף), נטבע ברומא בשנת 70/71 לסה"נ.

ד פנים: ראש אספסיאנוס לימין; כתובת: IMP CAES VESPAS AVG P M TR P IIII PP COS IIII
(אימפרטור קיסר אספסיאנוס אוגוסטוס, כוהן גדול, בעל כוח טריבוני בפעם הרביעית, אבי האומה, קונסול בפעם הרביעית).

גב: כן שלל (כולל שריון, קובע, מגנים מסוגים שונים וחניתות; כתובת: DE IVDAEIS
(של היהודים)).

דינר זהב, נטבע בלוגדונום בשנת 73/74 לסה"נ.

ה פנים: ראש טיטוס לימין; כתובת: T CAES IMP VESP PON TR POT (טיטוס קיסר
אימפרטור אספסיאנוס, כוהן, בעל כוח טריבון).

גב: עץ תמר, משמאלו הקיסר המנצח בדמות חייל, ומימינו – יהודייה אבלה.
דינר זהב (וכזה גם דינר כסף), נטבע ברומא בשנת 72/73 לסה"נ.

ו פנים: ראש אספסיאנוס לימין; כתובת כמו על מטבע ב.
גב: יהודייה ניצבת ליד עץ תמר וידיה קשורות לפנים; כתובת: IVDAEA DEVICTA (יהודה
המוצחת).

דינר כסף, נטבע בלוגדונום או בתְּרָקוֹ שבספרד בין שנת 75 לשנת 79 לסה"נ.

ז פנים: ראש טיטוס לימין; כתובת: T CAESAR IMP VESPASIANVS
(טיטוס קיסר אימפרטור אספסיאנוס).

גב: שבוי יהודי כורע לרגלי כן שלל וידיו קשורות לאחור; כתובת: TR POT VIII COS VII
(בעל כוח טריבון בפעם השמינית, קונסול בפעם השביעית).

דינר כסף, נטבע ברומא בשנת 79 לסה"נ.

ח פנים: כמו מטבע ב.

גב: ויקטוריה מתקדמת לשמאל, מציגה מגן על כן שלל שלרגלי יושב שבוי; כתובת:
TR POT X COS VIII (בעל כוח טריבון בפעם העשירית, קונסול בפעם השמינית).

דינר כסף, נטבע ברומא בשנת 79 לסה"נ.

ט פנים: ראש טיטוס לימין; כתובת: IMP TITVS CAES VESPASIAN AVG P M
(אימפרטור טיטוס קיסר אספסיאנוס אוגוסטוס, כוהן גדול).

גב: כן שלל, לרגלי יושבים שבוי ושבוייה יהודיים וידיהם קשורות לאחור; כתובת:
TR P IX IMP XV COS VIII P P (בעל כוח טריבון בפעם התשיעית אימפרטור בפעם החמש-
עשרה, קונסול בפעם השמינית, אבי האומה).

דינר כסף, נטבע ברומא בשנת 80 לסה"נ.

י פנים: ראש אספסיאנוס לימין; כתובת:
IMP CAES VESPAS AVG P M TR P P COS III (אימפרטור קיסר אספסיאנוס אוגוסטוס,
כוהן גדול, בעל כוח טריבון, אבי האומה, קונסול בפעם השלישית).

גב: עץ תמר, משמאלו, הקיסר המנצח בדמות חייל רומי, ומימין יהודייה יושבת אבלה;
כתובת: IVDAEA CAPTA/SC (יהודה השבויה / החלטת הסנט).

ססטרך (מעה) ברוזה, נטבע ברומא בשנת 71 לסה"נ.
יא פנים: כמו מטבע י (שינוי קטן בכתובת).

גב: עץ תמר, משמאלו יהודייה יושבת אבלה על כלי מלחמה, מימינו יהודי שבוי ניצב ליד
כלי מלחמה וידיו קשורות לאחור; כתובת כמו במטבע י.

ססטרך (מעה) ברוזה, נטבע ברומא בשנת 71 לסה"נ.

יב פנים: ראש טיטוס לשמאל; כתובת: IMP T CAES VESP AVG P M TR P P COS VIII
(אימפרטור טיטוס קיסר אספסיאנוס אוגוסטוס, כוהן גדול, בעל כוח טריבון, אבי
האומה קונסול בפעם השמינית).

גב: כמו על מטבע יא אלא שהכתובת ממוקמת בשטח המטבע: IVD CAP S C (יהודה
השבויה החלטת הסנט).

ססטרך (מעה) ברוזה, נטבע ברומא בשנת 80/81 לסה"נ.

יג פנים: ראש טיטוס לימין; כתובת: T CAESAR VESPASIAN IMP III PON TR POT II COS II
(טיטוס קיסר אספסיאנוס, אימפרטור בפעם השלישית, כוהן, בעל כוח טריבון בפעם
השנייה, קונסול בפעם השנייה).

גב: הקיסר ניצב ורגלו דורכת על חרטום אונייה, על ידו הימנית הפשוטה לפנים
ויקטוריה קטנה ושרביט בשמאלו; ממולו יהודי כורע בתחינה ויהודייה מגישה לו ענף,
ומאחוריה עץ תמר; האותיות: SC (החלטת הסנט).

ססטרך (מעה) נחושת צהובה, נטבע ברומא בשנת 72 לסה"נ.

יד פנים: כמו מטבע י עם שינוי קטן בכתובת.

גב: ויקטוריה כותבת על מגן התלוי על עץ תמר, לרגלי העץ יהודייה אבלה; כתובת:
SC/IVDAEA DEVICTA (יהודה המנוצחת/החלטת הסנט); הכתובת על המגן: SPQR
(הסנט והעם הרומאי).

ססטרך (מעה) ברוזה, נטבע בתרקו (ספרד) בשנת 71 לסה"נ.

טו פנים: כמו מטבע י אך התאריך: COS IIII.

גב: כמו מטבע יד אלא שהכתובת שונה: VICTORIA AVGVSTI/SC (ניצחון הקיסר /
החלטת הסנט).

ססטרך (מעה) ברוזה, נטבע ברומא בשנת 72/3 לסה"נ.

טז פנים: ראש אספסיאנוס לימין, עוטה כתר קרניים; כתובת:

IMP CAES VESPASIAN AVG COS VIII P P (אימפרטור קיסר אספסיאנוס אוגוסטוס, קונסול
בפעם השמינית, אבי האומה).

גב: יהודייה יושבת אבלה על כלי מלחמה, לרגלי עץ תמר; משמאל – מגנים ונס לגיונות;
כתובת: IVDAEA CAPTA/SC (יהודה השבויה, החלטת הסנט).

דופונדיוס (פונדיון) נחושת צהובה, נטבע ככל הנראה בלוגדונום בשנת 77/78 לסה"נ.

יז פנים: ראש טיטוס לימין; כתובת: IMP T CAESAR DIVI VESPASI AVG
(אימפרטור טיטוס בן אספסיאנוס האלוהי, אוגוסטוס).

גב: עץ תמר, משמאלו יושבת יהודייה אבלה ומימינו כלי מלחמה; כתובת: IVD CAP/SC
(יהודה השבויה / החלטת הסנט).

סמיס (מסמס) נחושת צהובה, נטבע ברומא בשנת 80/81 לסה"נ.

במיטבעת רומא נטבעו עשרות טיפוסים שונים, מרביתם בשמו של אספסיאנוס, ולא מעט – בשמו של טיטוס בנו, שהיה קיסר משנה. מיטבעה רומית נוספת, שגם בה נטבעו מטבעות 'יהודה השבויה' – הדומים לאלה של מיטבעת רומא – פעלה בתרן שבספרד. והנה מתברר שגם בקיסריה שבארץ-ישראל נטבעו מטבעות רבים להנצחת הניצחון הרומי. לא מן הנמנע שלא רק הפקידות הרומית עמדה מאחרי טביעה משפילה זו, אלא ככל הנראה גם אגריפס השני, שהיה מלך הארץ בחדס הרומאים, תמך בהם והתנגד למלחמה. כאן נעסוק רק במטבעות שנטבעו בארץ-ישראל בידי רשויות השלטון המקומיות, אם בידי הנציב ואם בידי אגריפס השני. המטבעות שנטבעו בקיסריה אינם מגוונים כמו אלה שנטבעו ברומא. הם עשויים ברונזה, בעריכים בינוניים, ובשלושה טיפוסים שונים בלבד. אולם ההבדלים בינם לבין המטבעות של מיטבעת רומא הם חשובים ביותר ומסייעים להבנים: על מנת שתושבי הארץ יוכלו לקרוא ולהבין את תוכן המטבעות, הם כתובים יוונית. הכתובת הלטינית IVDAEA CAPTA תורגמה ל'יהודה הלכודה' (יהודה). כל שפע התיאורים הקשים שעל המטבעות הרומיים הצטמצמו במטבעות קיסריה לשלושה טיפוסים; העיקרי שבהם (מטבעות 380, 381) מתאר את ויקטוריה – אלת הניצחון הרומית – כותבת על מגן התלוי על עץ תמר (את שם הקיסר). אין כאן תיאור בוטה של שבוי או שבויה יהודיים בידיים קשורות, או של יהודיה אבלה – כמו על מטבעות רומא; כאן בחרו להעתיק את האב-טיפוס הרומי המתאר את ויקטוריה, כותבת על מגן התלוי על עץ תמר את שמו של הקיסר המנצח. במטבעות הרומיים הכתובת היא: VICTORIA AVGVSTI ('ניצחון הקיסר'). ראשיתם של מטבעות VICTORIA AVGVSTI בשנת 69 לסה"נ, טרם סיום המלחמה, עדיין כאשר היה ויטליוס קיסר רומא. מטבעות אלה המשיכו להיטבע בימי אספסיאנוס כמטבעות שלאחר הניצחון וכיבוש ירושלים. נתגלה גם טיפוס משנה לטיפוס מטבע זה, שבו המגן נשען על ברכה של ויקטוריה (ניקי) ואינו תלוי על התמר (מטבע 382). על הטיפוס השלישי (מטבע 384) נראה כן שלל (מוט) שתלויים עליו כלי מלחמה) ולרגליו כורעת דמות – יהודי או יהודיה – שידיה קשורות לאחור. מימין – מגן. בולטת במטבעות 'יהודה השבויה' של קיסריה התופעה של נדירות המטבעות שנטבעו בשמו של אספסיאנוס. למעלה מ-90 אחוזים ממטבעות 'יהודה השבויה' של קיסריה טבועים בשמו של טיטוס – וזאת משום שטיטוס, נשאר בארץ וסיים את המלחמה, והיה הקיסר המנצח – ועל כן יאה שמטבעות הניצחון יטבעו בשמו. יתרה מזו, אם אמנם אגריפס השני הוא שטבע מטבעות אלה, אין להתפלא שהוא העדיף את טיטוס ידידו על אספסיאנוס – הוא אף שאף להתקרב אליו ולהחניף לו בתקווה כי ישיא לו את אחותו ברניקי (ראה דיון על מטבעות שנת 19 של אגריפס השני). קשה להשיב על השאלה, האם מטבע 383 מושפע ממטבעות אגריפס השני, או שעץ התמר נשמט במקרה.

טביעות רכב

על רבים ממטבעות 'יהודה השבויה' ממיטבעת קיסריה מתגלות טביעות רכב: טביעות של הלגיון הרומאי העשירי המכונה 'פרטנסיס'. על הטביעות מופיעים סמלי הלגיון: אוניית קרב במטבעות 380, 381, 382, חזיר-בר ודולפין עם האותיות LXF (שהן ראשי תיבות של Legio X Fretensis 'הלגיון ה-10 הפרטנסי') במטבע 381; ראש קיסר במטבעות 381, 381, 381, 384, טביעה אחרת ובה שלוש האותיות היווניות KAI מופיעה על

מטבע רומי של ויטליוס

מטבע 'יהודה השבויה' של קיסריה

נספח 6 מטבעות הפקידות הרומית בימי דומיטיאנוס (81-96 לסה"נ)

בעבר צורפו מטבעות אלה לקבוצת מטבעות 'יהודה השבויה' על סמך ההשערה שסמלי הניצחון שעל מטבעות קבוצה זו (368, 390, 392, 393, 395) קשורים גם הם לניצחון על יהודה, שכן דומיטיאנוס היה בנו של אספסיאנוס ואחיו של טיטוס. אלא שלדומיטיאנוס לא היה כל חלק בניצחון, ובין כל מטבעותיו שנטבעו ברומא אין ולו מטבע אחד המוקדש לניצחון על יהודה. על כן נגדיר כאן את מטבעות דומיטיאנוס כ'מטבעות הפקידות הרומית'. מושב מרכז השלטון הרומי אחרי חורבן ירושלים היה בקיסריה, ובהמשך למטבעות 'יהודה השבויה' שנטבעו בה, נטבעו גם מטבעות דומיטיאנוס במטבעת קיסריה. זאת על דעת הכול, אף שלא נזכר בהם שם העיר; שהרי לא היו אלה מטבעות עירוניים אלא מטבעות הפרובינקיה יהודה ושומרון כולה.

מטבעות אלה נחלקים לשלוש קבוצות: הקבוצה הראשונה והקדומה כוללת את המטבעות 386-389. מטבעות אלה נטבעו קודם שקיבל הקיסר את התואר 'גרמניקוס', שהוענק לו לאחר הניצחון על הגרמנים בשנת 84 לסה"נ. כמו במטבעות שטבע ברומא, הדגיש דומיטיאנוס במטבעות של השנים 81-83 לסה"נ את התואר DIVVS ('אלוהי'), שניתן לאביו אספסיאנוס ולאחיו טיטוס לאחר מותם. במטבע הגדול בסדרה (מס' 386) מתואר טקס ייסוד עיר: הקיסר, לובש טוגה, חורש את גבולות העיר בצמד של שור ופרה. על-פי הכתובת המתלווה לתיאור מדובר באספסיאנוס, והכוונה ככל הנראה לייסודה של קיסריה; כזכור ייסד אספסיאנוס את קיסריה מחדש, והעניק לה מעמד מיוחד של קולוניה רומית ושמה COLONIA PRIMA FLAVIA AVGVSTA CAESAREA ('הקולוניה הראשונה הפלאבית אוגוסטאית קיסריה'). המטבע השני (387) מוקדש לטיטוס, שאף מתואר עליו - בדמות חייל רומי; במטבע השלישי (388) מתוארת ויקטוריה, אלת הניצחון (סמל ניצחון פופולרי על מטבעות יווניים ורומיים); ואילו על המטבע הקטן (389) טבוע משוטת-הגה של אונייה, הנסב ככל הנראה אף הוא לעיר קיסריה ומסמל את אופיה הימי. מן הראוי להוסיף, שגם דיוקנו של דומיטיאנוס שונה במטבעות קבוצה קדומה זו משאר המטבעות: הוא נראה בהם דומה יותר לטיטוס מאשר לדמותו על המטבעות המאוחרים יותר. הסדרה השנייה (מטבעות 390-393) נטבעה לאחר שנת 83 - וזאת על שום התואר 'גרמניקוס' המופיע עליה. במטבעות אלה מופיעים סמלי ניצחון רומיים כלליים, שאולי מתייחסים לניצחונותיו של דומיטיאנוס על הגרמנים: כן-שלל, ויקטוריה, ואתנה הלוחמת ניצבת על ספינה ולידה כן-שלל. טיפוס זה מועתק מן הדינר הפופולרי ביותר שנטבע בימיו של דומיטיאנוס.

מטבעות הסדרה השלישית (מס' 394-395) שונים מקודמיהם בכך שמופיעים עליהם תאריכים. התאריכים מצוינים על-פי השיטה הרומית, דהיינו לא על-פי שנות השלטון כמו אצל מלכי המזרח, אלא על-פי שנות כהונה במשרות השונות. במטבע 394 מתואר עץ תמר, שככל הנראה מסמל את יהודה, והתאריכים שעליו הם: 'בעל כוח טריבון בפעם ה-11 אימפרטור בפעם ה-21 קונסול בפעם ה-16 = 92 לסה"נ'. במטבע 395, שעליו נראית ויקטוריה, מופיע התאריך: 'כוח טריבון בפעם ה-12 אימפרטור בפעם ה-23 קונסול בפעם ה-16'. אולם דומיטיאנוס, על-פי המטבעות שטבע ברומא, לא קיבל כלל תואר 'אימפרטור' בפעם ה-23; וככל הנראה יש לראות בתיארוך זה 'המצאה' מקומית פרובינקיאלית שנבעה מכך שהמטבע נטבע שנתיים לאחר המטבע הקודם, ובקיסריה הוסיפו לספור את השנים של התואר אימפרטור.

גם על מטבעות אלה של דומיטיאנוס, כמו על מטבעות 'יהודה השבויה', מופיעות טביעות רכב - אך הן שונות מהן: אין טביעות של הלגיון הרומי העשירי; על הטביעות מופיע בדרך

מטבעות 1381, 384ג. אותיות אלה מייצגות, ככל הנראה, את שמה של העיר קיסריה (KAICAPIA) מקום טביעת המטבעות, וככל הנראה גם של טביעות רכב אלה.² נציין כאן שכל הטביעות עם ראש הקיסר טבועות על פני המטבעות, וכל שאר הטביעות - על גבם, משמע שהדבר נעשה במתכוון: ראש הקיסר שונה ככל הנראה מזה שעל המטבע עצמו, לא ניתן לזהותו על-פי תווי פניו, אך ניתן לשער שזהו ראשו של דומיטיאנוס - כי הוא טבוע על מטבעות אספסיאנוס וטיטוס.³

משמעות טביעות הרכב נידונה כבר לעיל. טביעות רכב על מטבעות 'יהודה השבויה', שדומות להן מתגלות גם על מטבעות העיר שומרון (סבאסטי)⁴ מימי דומיטיאנוס, נעשו ככל הנראה במחנות הלגיון; ואולי שינו טביעות אלה את ייעודם של המטבעות, לשימוש מסוים במחנות. מטבעות עם טביעות מסוג זה מתגלים לפרקים יחדיו בקבוצות, וגם לאחרונה ממש נמצאה קבוצה של כמה מטבעות עם טביעות הלגיון העשירי במערה במדבר יהודה.⁵ זמנן של טביעות רכב אלה הוא ככל הנראה בין השנים 81-96 לסה"נ.

מטבע העיר סבאסטי מימי דומיטיאנוס ועליו טביעות של הלגיון הרומי העשירי ובהן סמלי הלגיון: חזיר-בר, דולפין ואניה, וכן אותיות הלגיון L.X.F.

- 2 על המטבעות הראשונים של העיר קיסריה מימי נירון יש טביעות רכב דומות, וראה: L. Kadman, *The Coins of Caesarea Maritima* CNP, II, Jerusalem 1957, nos. 8-10
- 3 וראה: D. Barag, 'The Countermarks of the Legio Decima Fretensis', *The International Numismatic Convention*, Jerusalem, Tel Aviv 1967, pp. 117-125
- 4 משורר, ערים, עמ' 45, מטבע 113.
- 5 החפירה נערכה במערה שבנחל מקוק שליד מזור קרנטאל, ממערב ליריחו, בידי חנן אשל.

מטבע רומי; אבי-טיפוס של מטבע 391